

Migratie van Plaatsnamen en „Siedlungsgeschichte”

door Dr. JAN LINDEMANS.

Wij willen hier enkele beschouwingen wijden aan een verschijnsel dat Karel de Flou noemde „migratie van plaatsnamen” en dat, naar zijn eigen woorden, „bij de studie en de verklaring der plaatsnamen, nooit uit het oog mag verloren worden, wil men geen gevaar loopen tot verkeerde uitslagen te komen (1)”.

Aan dezen gulden raad van een der beste plaatsnaamkundigen van onzen tijd, wordt niet altijd de aandacht geschonken die hij ten volle verdient. De geschiedkundigen, die de toponymie als hulpwetenschap inroepen, vooral zij die aan „Siedlungsgeschichte” doen, aanvaarden het plaatsnamenmateriaal doorgaans op zeer oncritische wijze in hun theorieën.

Het is nochtans een onloochenbaar feit — men leze het opstel van de Flou om er zich van te overtuigen, en honderden voorbeelden uit andere gewesten zouden gemakkelijk kunnen aangehaald worden om de Flou's stelling te bevestigen (2) — dat toponiemen gemakkelijk van de eene plaats op een andere overgedragen worden,

(1) KAREL DE FLOU, *De Migratie der Plaatsnamen*, in Verslagen en Mededeelingen der Kon. Vlaamsche Academie, 1925, bl. 138 en volgende.

(2) Zie b. v. ook AUG. VINCENT, *Les noms de lieux de la Belgique*, bl. 7 (Noms transportés), en *Toponymie de la France*, bl. 13-14.

hetzij de uitwijking de illusie van zich thuis te voelen in zijn nieuw vaderland wil onderhouden, door de nieuwe verblijfplaats te noemen met de vertrouwde namen van zijn oude omgeving (zie b. v. wat thans nog gebeurt in alle kolonisiestreken); hetzij de menschen het gemakkelijkst vonden een landgoed aan te duiden met den naam van den verren eigenaar of leenheer; hetzij een voorbijgaande, maar daarom niet minder alom aanwezige mode, een succes-naam of een gevatte spotbenaming, met hetzelfde gemak als een modernen „schlager”, op velerlei plaatsen te gelijk in plaatsnamen vastlegde (1).

Verplaatste toponiemen zijn waarschijnlijk veel talrijker dan we vermoeden, laat staan thans bewijzen kunnen. Wij bezitten nog te weinig monografieën waarin de plaatsbenamingen, met de noodige aandacht, aan de topografische en historische feiten getoetst worden. De studie van het migratieverschijnsel is vooral kiesch wanneer het gaat om plaatsnamen die verschoven binnen hun eigen taalgebied. Is het b. v. nog tamelijk gemakkelijk in Grimmingen, naam van een hof te Beert (Brab.) (2), voormalig eigendom van de abdij Beaupré te Grimmingen (O. Vla.), een gemigreerde plaatsnaam te erkennen, een neteliger probleem wordt het wanneer men zou willen uitmaken of de namen Pamele en Dalem, onder Bunsbeek en Visse-naken (in Oost-Brabant) niet afkomstig zijn van het dorp Pamel (in West-Brabant) alwaar ook een Dalem (3).

(1) Denk b. v. aan de menigvuldige *Buda's* ontstaan, ten onzent, na de beroemde herovering van deze stad op de Turken, in 1686; de latere *Sebastopol's*, de herbergen *In Transvaal*, van ca. 1900, en de huidige *In den IJzer's*; aan grappige fantasienamen als *Verloren Kost*, *Boerenzweet*, *Kalverdans*, enz., die op vele plaatsen te vinden zijn, zonder dat kan uitgemaakt worden waar zij voor 't eerst gegeven werden.

(2) Zie J. LINDEMANS, *Brabantsche Plaatsnamen*, VI, Beert, Vla. Top. Vereeniging (1936).

(3) Zie *Eigen Schoon en De Brabander*, XX (1937), bl. 369. Het vermoeden wordt gewekt door een geslachtsnaam van *Dalem van Pamele*, die op beide plaatsen bestaan heeft.

Daarentegen zijn de gevallen waarin een plaatsnaam naar een ander taalgebied verhuisde, bijna onmiddellijk duidelijk. Namen als *Marly*, *Meudon*, *Versailles*, aan drie buitentjes gegeven, te Heembeek, in de buurt van Brussel, in de tweede helft van de 17^e eeuw, verraden dadelijk hun herkomst en het tijdstip waarop zij ontstonden.

Naast de eigenlijke migratienamen, de reeds bestaande namen die een nieuwe bestemming kregen, zijn er evenwel vele andere die door de uitgeweken personen zelf uitgevonden werden, dus nieuwe namen door kolonisten gegeven. Op die wijze werden een aantal vreemdtalige toponiemen binnēngesmokkeld in een taalgebied dat feitelijk homogeen eentalig is. Dat gebeurt nu nog, zoowel in Vlaanderen als in Wallonië. De inwijkelingen zijn, gewoonlijk na één generatie, geassimileerd met hun omgeving; de plaatsnamen blijven daar echter als getuigen van den vreemden toevoer.

Van dit verschijnsel gaven we een voorbeeld in onze studie over *Romaansche plaatsnamen te Assche*, verschenen in deze *Handelingen*, IV (1930), bl. 37 en volgende. In de lange lijst aldaar medegedeelde toponiemen komen echte migratienamen voor als Anselier (= Anlier, Lux.), Domont (= Thiaumont, Lux.), Kespier (= Chassepierre, Lux.), Mazits (= Messancy, Lux.), Nievel (= Noville, Lux.), Verduin (= Verdun, Frankr.), enz. Naast andere namen door de Waalsche kolonisten zelf aan hun nieuwe omgeving gegeven, als Labeuren, Morette, Merrien, Ronkier, Mallier, Pisote, Piermont, enz. Uit de eerste reeks konden we bepaald vaststellen uit welke streek die Waalsche kolonisten afkomstig waren. Bovendien kwam de vorm, waarin die woorden binnen het Dietsch taalgebied opgenomen werden (om dan verder te evolueeren naar de fonetische wetten van het plaatselijk Germaansch dialect), niet alleen de herkomst bevestigen, maar hij liet ook toe,

op eenige tientallen jaren na, den tijd te bepalen waarop de migratie en de nieuwe naamgeving geschieden.

Een naam als *Anselier*, b. v., kon alleen komen uit de streek waar Germ. *lar* zich tot *lir* ontwikkeld had, dus uit Luxemburg, alwaar men namen als Anlier, Longlier, Mellier, aantreft, niet uit Waalsch Brabant of Henegouwen, waar *lar* tot *ler* werd (vgl. aldaar Baulers, Beclers, Stofflers). *Mazits* is alleen denkbaar over *Mazich* (Messancy), dus uit de Romaansch-Hoogduitsche taalgrens, alwaar ook Habich (Habay), Müssig (Mussy), en meer dergelijke *-acum*namen voorkomen; in Brabant werd *-acum* steeds *-ik* of *-eke*. — *Mutsereel* kan alleen van *Macerella* afgeleid worden mits een Luxemburgsch *Micherel* te veronderstellen (vgl. aldaar Micheroux), waaruit dan *Mitsereel* en, met de karakteristieke ronding $i < u$ van het dialect van Assche, zoo vroeg als de 14^e eeuw, *Mutsereel* ontstond, op dezelfde wijze als *prudeel* (Assche, 1356), over *pridel*, van *pratella* afstamt.

Gelet op het feit dat de Romaansche plaatsnamen in de streek van Assche uitsluitend aangetroffen worden in de omgeving van oude steengroeven (1), meenden we te mogen besluiten dat die Waalsche kolonisten steenhouwers waren, door abt Fulgentius van Affligem alhier ontboden; om ter plaatse de steen uit te graven en te bewerken voor den bouw der nieuwe abdijkerk (in 1085 begonnen), het grootste bouwwerk van dien tijd in deze streek.

Wij zouden op onze uiteenzetting niet teruggekomen zijn, vermits onze bewijsvoering voor overtuigend gehouden werd door alle deskundigen, ware 't niet dat een

(1) Sedert het verschijnen van onze eerste bijdrage noteerden wij nog: een tweede *Schaveie*, te Beersel, een tweede *Karvaal*, te Tervuren, *Piermont* (= Steenberg), te Zellik, steeds in de nabijheid van oude steengroeven. Onze documentatie over Assche konden wij nog aanvullen o. a. met *Rampelmont* (later Rempelberg), *Herberuel*, *Kamiene*.

Duitsch historicus in een ophefmakend werk over den Germaanschen inslag in het Romaansch taalgebied, tegenover onze zienswijze een andere theorie stelde waarbij de migratie uitgeschakeld wordt.

„Hier in Assche — schrijft Fr. Petri (1), — haben wir es nicht mit nachträglich romanischen Einschleppungen und Siedlungseinwirkungen, sondern mit den Spuren einer an Ort und Stelle ansässig gebliebenen keltoromanischen Restbevölkerung zu tun.” Een bloote affirmatie, zooals men ziet, zonder eenigen schijn van bewijsvoering, waartegen wij toch moeten opkomen, omdat de wijze waarop Petri zich hier afmaakt van het voor zijn algemeene stelling hinderlijke migratieverschijnsel, den schijn kan wekken bij den lezer, die ons opstel niet kent, dat wij ook maar een gewaagde gissing geopperd hadden zonder stevige argumenten. Het taalkundig aspect van het probleem is Petri blijkbaar ontgaan en dit hoeft ons niet te verwonderen vermits anderen (2) reeds gewezen hebben op het gemis van taalkundige onderlegdheid bij dezen geschiedkundige. Wij kunnen Petri de verzekering geven dat hij zich totaal vergist. Naast die paar tientallen Romaansche toponiemen in de streek van Assche, kennen wij er duizenden die zuiver Germaansch zijn, waaronder een groot aantal ooroude namen die tot de eerste Frankische landname teruggaan. Te Assche alleen zijn niet minder dan zes *-ingaheim*formaties (Huinegem, Huizegem, Hukkelgem, Krokegem, Volkegem, Walfergem); te Hekelgem, waar ook eenige Waalsche migratienamen voorkomen, treffen we er drie (Affligem, Blaregem, Hekelgem).

Het zou de moeite niet waard zijn het debat over de

(1) FRANZ PETRI, *Germanisches Volkserbe in Wallonien und Nordfrankreich*, Bonn, 1937, bl. 957.

(2) O. a. GAMILLSCHEG en HAUST. Zie in deze Handelingen, XII (1938), bl. 402-409.

herkomst van die Romaansche plaatsnamen te Assche te heropenen, zoo er geen ruimer draagwijdte kon aan gehecht worden dan het vaststellen van een plaatselijke historische omstandigheid. Het gaat hier echter over de waarde van het toponymisch materiaal in de ethnografie. Petri negeert het migratieverschijnsel niet, maar hij tracht het te minimaliseeren. Voor hem zijn alle Germaansche namen die hij in een Romaansche streek kan ontdekken, zonder eenig onderscheid, relictten van een vroegere homogene Germaansche bevolking. Hij ziet niet eens de mogelijkheid in dat die door latere inwijkelingen zouden kunnen medegebracht zijn. Hij schijnt niet te beseffen dat, b. v. in Henegouwen, Lobbes, Jurbise en Lombise, Rebais en Marbais, Hellebecq en Scaubecq, niet zonder meer over één kam kunnen geschoren worden.

Indien Petri zijn namenonderzoek niet eenzijdig op het thans Romaansche taalgebied had ingesteld, zou hij wellicht ontdekt hebben dat er, op deze zijde van de taalgrens, een bijna even groot aantal Romaansche namen, als Germaansche in Wallonië, te vinden is. Wanneer wij te Beert b. v. namen als Alverade, Dassemt, Hokuit, Kolruit, Peeschergate, Poroel, Waretzetele, aantreffen (1), dan denken we niet aan relictten uit den Kelto-romeinschen tijd, maar stellen we alleen vast dat hier ook Waalsche boeren namen gegeven hebben; we weten immers dat bijna al de andere namen van die gemeente, en om te beginnen de naam Beert zelf, en verder Herissem, Kietem, Krokem, Stretim, Elshout, Boesbroek, Vroonbroek, Herrestok, enz. ooroede Dietsche woorden zijn. En dit geldt niet alleen voor een gemeente die niet ver van de taalgrens afgelegen is; ook dieper 't Vlaamsche land in zijn vele Romaansche migratienamen te noteeren. Moesten we die op een kaart

(1) *Brabantsche Plaatsnamen*, VI, op. cit.

brengen; zou ongeveer hetzelfde effect kunnen bekomen worden, maar in omgekeerde richting, als met Petri's kaarten. Want er is ook iets bedriegelijks in die kaarten van Petri, waar de argelooze lezer die niet weet hoeveel toponiemen er werkelijk bestaan kunnen binnen een oppervlakte van een vierkanten kilometer zich laat aan beet nemen: elk teeken op de kaart van Petri bedekt ongeveer een vierkanten kilometer, dus de plaats van minstens 50 toponiemen!

De bedoeling van dit artikel is niet de nieuwe theorie van Steinbach-Petri over de Frankische landname en het ontstaan van de taalgrens te bestrijden. Wij nemen aan dat ze een interessante en vruchtbare werkhypothese uitmaakt, naast de oudere theorieën van Kurth en anderen. Maar voor bewezen achten wij ze op verre na niet, en allermint met het toponymisch materiaal door Petri verzameld. Dit materiaal deugt niet omdat het oncritisch opgenomen werd, sterk eenzijdig en tendentieus toegelicht, en ten slotte — maar dat is de schuld van den verzamelaar niet — nog zeer onvolledig. Hoe zou het ook anders kunnen? De toponymisten weten zelf genoeg dat zij met hun wetenschap nog maar in een beginstadium staan. Het materiaal is nog voor geen honderdste paart ingeschuurd (vooral Zuid-Oostvlaanderen, Henegouwen en Waalsch-Brabant — om niet te gewagen van Noord-Frankrijk — drie kapitale streken nochtans voor het probleem der Frankische landname, staan ver ten achter in het toponymisch onderzoek). De wetten van het ontstaan, het leven en verdwijnen, het verschuiven en verplaatsen van toponiemen, van hun vorming en vervorming, van hun eigen semantisme, enz. beginnen maar eerst vermoed te worden. Honderden namen zijn nog onverklaard, of zijn het nog maar voorloopig; van vele weet men niet eens tot welke taal ze behooren. Hoe wil men op zulk wankel materiaal theorieën bouwen!

„Détailstudie nog voor lange jaren”, aldus besloten wij een referaat over het probleem van de Frankische kolonisatie, voorgedragen op het XIe Philologenkongres te Gent, in 1932. Na de lezing van Petri's lijvig boek blijft dit, meer dan ooit, onze overtuiging; wij zouden er willen bijvoegen: de lange, geduldige arbeid van de „Lokal-forscher” zal ons rapper en zekerder tot de oplossing brengen, dan alle schitterende, maar nog voorbarige synthesen van haastige theorieënbouwers.